

УДК 338.24

Пасічник Ю.В.

доктор економічних наук, професор,  
декан фінансово-економічного факультету  
Черкаського державного технологічного університету

## СТРАТЕГІЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

### FINANCIAL SECURITY STRATEGY OF UKRAINE

#### АНОТАЦІЯ

З'ясовано сучасні проблеми функціонування фінансової системи України, зокрема фінансової безпеки. Розроблено стратегію фінансової безпеки, яка базується на формуванні доктрини, розробці методології дослідження, формуванні основ стратегії фінансової безпеки, реалізації конкретних заходів, моніторингу загроз, поточному внесенні корективів в управління фінансовою безпекою. Наведені основні індикатори загроз фінансовій безпеці та зроблено висновок, що окремі із них перевищують нормативні значення. Наведені аргументи у доцільності формування стратегії фінансової безпеки на нових підходах.

**Ключові слова:** базові принципи, види забезпечення, індикатори, наукові підходи, стратегія, фінансова безпека.

#### АННОТАЦИЯ

Проанализированы современные проблемы функционирования финансовой системы Украины, в частности финансовой безопасности. Разработана стратегия финансовой безопасности, которая базируется на формировании доктрины, разработке методологии исследования, формировании основ стратегии финансовой безопасности, реализации конкретных мероприятий, мониторинга угроз, текущем внесении коррективов в управление финансовой безопасностью. Приведены основные индикаторы угроз финансовой безопасности и сделан вывод, что отдельные из них превышают нормативные значения. Приведены аргументы в целесообразности формирования стратегии финансовой безопасности на новых подходах.

**Ключевые слова:** базовые принципы, виды обеспечения, индикаторы, научные подходы, стратегия, финансовая безопасность.

#### ANNOTATION

The paper provides analysis of the current problems of the financial system of Ukraine, in particular financial security. The author develops a strategy for financial security, which is based on the formation of the doctrine, the development of the research methodology, the formation of the foundations of the strategy of financial security, the implementation of concrete measures, monitoring of threats, current adjustments of the management of financial security. The main indicators of threats to financial security are specified. It is concluded that some of them exceed the standard values. Arguments in favour of the expediency of forming a strategy of financial security based on new approaches are provided.

**Keywords:** basic principles, types of collateral, indicators, scientific approaches, strategy, financial security.

**Постановка проблеми.** Складі суспільні виклики, які нині постали перед Україною? зумовлені не лише глобалізаційними процесами та військовими діями на Сході України, але й суто внутрішніми проблемами політичного, демографічного, соціального і особливо економічного змісту.

Як свідчать численні факти, які стали надбанням громадськості у 2014 р. та першому кварталі 2015 р. щодо корупційних схем у економіці, особливо у державному секторі економі-

ки, банківській сфері, нецільовому та неефективному витрачанні бюджетних коштів суттєво унеможливають забезпечення динамічного економічного зростання, не сприяють відновленню економічного зростання та забезпеченню добробуту населення.

Як наслідок – фінансовий стан країни перманентно погіршується. Так, за 2014 р. номінальний ВВП склав порівняно із 2013 р. лише 93,2%; реальний дохід населення за ці з'явлені періоди зменшився на 8,9%, рівень безробіття за методологією МОП склав 9,7% економічно активного населення. У 2015 р. ситуація продовжує погіршуватись, за січень-лютий індекс промислової продукції порівняно із аналогічним періодом 2014 р. склав 78,3%, індекс сільськогосподарської продукції у з'явлені періоди – 96,4%, індекс капітальних інвестицій склав на 24% менше, експорт скоротився на 31,2%, а імпорт на 33,4%, індекс інфляції склав 8,6%, при задекларованому у 2015 р. – 26-28%, індекс реальної заробітної плати склав 82,7% [1].

Досить проблемною з позиції фінансової безпеки України є динаміка валового зовнішнього боргу України, який на кінець 2014 р. становив 126,3 млрд. дол. США або 95,1% ВВП.

За січень-лютий 2015 р. загальна сума державного та гарантованого державного боргу становила у гривневому еквіваленті 1,614 трлн. грн., збільшившись за січень на 501 млрд. грн. [2].

Отже, сукупність негативних зовнішніх чинників, наявність вагомих внутрішніх проблем, зволікання із запровадженням намічених реформ зумовлює доволі складну ситуацію у фінансовій безпеці держави.

Є очевидним, що фінансова безпека держави є основою складовою економічної, а економічна – суспільної. Саме тому насувається загроза існуванню самої держави і необхідно приймати та реалізовувати реальні заходи для зупинення негативної динаміки означених макропоказників і поступової стабілізації економічного становища.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми фінансової безпеки є актуальними не лише для України, але й для усієї світової спільноти, про що свідчать праці зарубіжних вчених, зокрема А. Грінспена (A. Greenspan), Т. Шанмугаратнам (T. Shanmugaratnam), М. Горетті (M. Goretti), У. Рамакрішнан (U. Ramakrishnan).

Щодо вітчизняних вчених, то доволі розлого висвітлюють цю проблему О. Барановський, В. Геєць, І. Комарницький, М. Ермошенко, Я. Жаліло, С. Ситник та інші.

У другій половині ХХІ ст. в Україні вийшли друком декілька колективних монографій, де не лише з'ясовуються проблеми фінансової безпеки, але й пропонуються конкретні концепції, моделі, доктрини фінансової безпеки України.

Так, колектив авторів у монографії «Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки» (2014 р) здійснив оцінку впливу податкового навантаження на фінансову стійкість регіону, обґрунтував роль фінансової безпеки у забезпеченні економічної безпеки країни, розробив теоретичні та методичні засади фінансової безпеки суб'єктів господарювання [3].

У колективній монографії вчених Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень (м. Львів) «Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення» (2012 р.) з'ясовується поняття «фінансової безпеки», розроблено теоретико-методичні засади управління фінансової безпекою на рівні підприємства, запропоновано економіко-математичні моделі оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства та стратегічні пріоритети та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки [4].

Отже, у фаховій літературі ця проблематика щодо України є доволі актуальною.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Аналіз фахової літератури по фінансовій безпеці дозволяє дійти висновку, що незважаючи на наявність окремих монографій та статей у спеціалізованих економічних журналах, стратегічним аспектом фінансової безпеки на макrorівні в умовах другої половини ХХІ ст. уваги приділено недостатньо. Так, лише окремі проблеми методологічного забезпечення науково-методичного обґрунтування підходів, механізмів реалізації стратегії фінансової безпеки висвітлені у вітчизняних засобах масової інформації, зокрема друкованої. Саме тому є доцільним з'ясувати та обґрунтувати ці питання.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Метою статті є з'ясування специфіки формування та реалізації стратегії фінансової безпеки України, а завданнями:

- з'ясування частин фінансової безпеки України та оцінка їх стану;
- розробка теоретичного обґрунтування стратегії фінансової безпеки.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Про загрозу функціонування окремих держав зі сторони фінансового сектора відомо ще з початку ХХ ст., коли масштабні міждержавні війни зумовили майже кризовий стан більшості країн Європи. Минуло майже сто років і наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. світ знову зачепила фінансова криза. Найбільш болоче це відчула Україна, де ВВП у 2009 р. скоротився порівняно із попереднім роком на 14,8% [5, с. 27].

Формування нових підходів до розробки основ стратегії фінансової безпеки передбачає виконання ґрунтовного аналізу зовнішніх і внутрішніх причин виникнення та поширення фінансової кризи в Україні. Нині вітчизняними вченими ґрунтовно досліджено передумови, чинники формування негативних явищ, прорахунки у формуванні превентивних дій щодо запобігання кризовим явищам.

Подамо короткі висновки:

- економіка України, зокрема банківська сфера, виявилась занадто відкритою для безконтрольних фінансових потоків як із України, так і в Україну;

- значний обсяг обігу іноземної валюти відносно гривневої маси (доларизація), який складав протягом 2008-2010 рр. в межах 30%, при нормативі 10%;

- низький рівень відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, який за цей період складав 24-27%, при нормативі 100%;

- значний рівень заборгованості на одну особу, дол. США, який за цей період складав 600 дол. США, при нормативі не більше 200 дол. США [6, с. 157-158];

- відсутність науково-обґрунтованої стратегії фінансової безпеки України, яка б дозволила розробити відповідні превентивні заходи.

Для розробки основ стратегії фінансової безпеки з'ясуємо сутність та складові фінансової безпеки.

О. Савицька зазначає, що фінансова безпека – це найважливіша складова економічної безпеки в умовах ринкової економіки яка охоплює:

- стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів;

- гармонійний і соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи та всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі;

- готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації та захисту інтересів розвитку національних фінансів;

- підтримка соціально-політичної стабільності суспільства [7, с. 31].

О. Барановський вважає, що фінансова безпека – це важлива складова економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю та наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [8, с. 58].

Отже, фінансова безпека важлива складова всієї загальнодержавної політики, і, як свід-

чать реалії останніх років, саме цій складовій належної уваги не приділялось. Основні складові фінансової безпеки України передбачені у Законі «Про основи національної безпеки України» [9] та Наказі Міністерства економіки України «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України». Так, у Методиці передбачено розрахунок таких фінансових індикаторів у фінансовій безпеці: бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека, торгова безпека, безпека страхового ринку, безпека фондового ринку [10].

Саме за цими складовими необхідно формувати основи стратегії фінансової безпеки.

Термін «стратегія» згідно з Сучасним тлумачним словником української мови означає: 2. перен. Мистецтво економічного, суспільного, політичного, керівництва масами, що має визначати головний напрям їхніх дій, вчинків. 3. перен. Спосіб дій, лінія поведінки [11, с. 835].

Відповідно, стратегія фінансової безпеки – напрям державної фінансової політики на загальнодержавному та регіональному рівнях, який має забезпечити стабільне функціонування фінансових інституцій.

Беручи до уваги попередній досвід реалізації стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки в Україні, сприйнятливий зарубіжний досвід, запропоновано такий алгоритм розробки відповідної стратегії (рис. 1).

Обґрунтуємо ці складові.

1. *Формування доктрини фінансової безпеки.* Термін «доктрина» згідно зі згаданим словником означає: наукова або філософська теорія, політична система, керівник теоретичний або політичний принцип [11, с. 259].

Відповідно до стратегії фінансової безпеки сформована доктрина повинна забезпечувати стійкість та стабільність всієї фінансової системи. Якщо ж цього не відбувається, то доктрина є неефективною.

Наведемо окремі індикатори фінансової безпеки після подолання наслідків світової

фінансової кризи, а саме за 2010-2013 рр. [12, с. 156-159].

Як впливає із аналізу даних таблиці динаміка окремих індикаторів фінансової безпеки є зростаючою, а окремі із них – перевищують у декілька разів. Це означає, що реалізація стратегічних основ фінансової безпеки у доктринальному напрямі була неефективною.

2. *Розробка методології дослідження.* Цей етап у формуванні стратегії відіграє надзвичайно важливу роль тому, що від оптимальності вибору відповідних теоретичних конструкцій залежить її практична реалізація. Саме хибний вибір теорій, зокрема з акцентом на шокуючі ринкові перетворення на початку 90-х рр. XX ст. в Україні призвів до негативних наслідків.

Щодо цієї ситуації доволі слушною буде наукова позиція британського економіста Дж.В. Робінсон (1903-1983 рр.), яка зазначала: «Тільки застосовуючи свій інструментарій дослідження спостережуваних фактів, економісти можуть побудувати таку модель реальної дійсності, для розробки якої і повинен слугувати створений інструментарій» [13, с. 37].

Не претендуючи на рівень фундаментальності дослідження по методологічним аспектам зосередимось на трьох найбільш значимих скла-

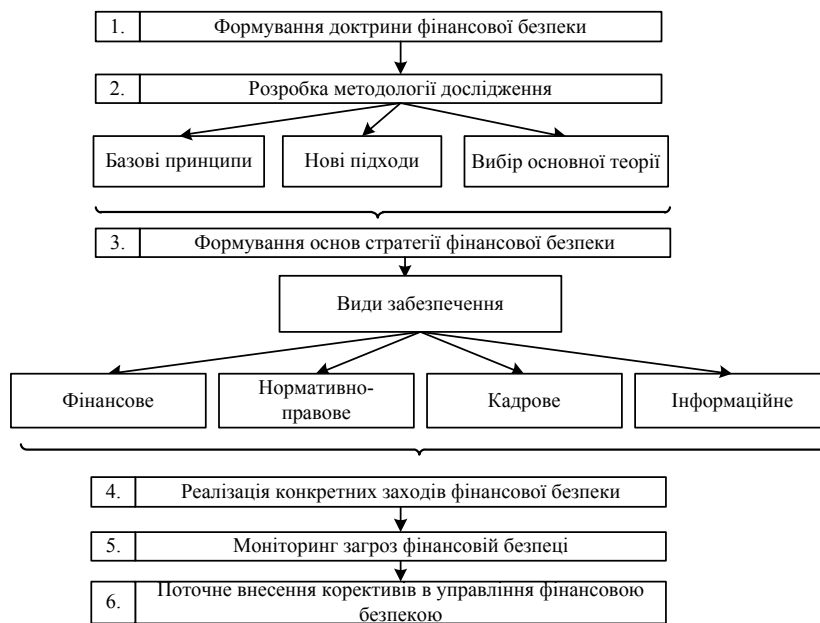


Рис. 1. Алгоритм забезпечення стратегії фінансової безпеки

Таблиця 1

### Окремі індикатори фінансової безпеки України

| Індикатор   | Роки  |       |       |       | Оптимальне значення |
|---|-------|-------|-------|-------|---------------------|
|   | 2010  | 2011  | 2012  | 2013  |                     |
| Достатність (адекватність) регуляторного капіталу (H2), %                       | 20,83 | 18,90 | 18,06 | 18,26 | Не менше 10-15      |
| Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальному обсязі кредитів, % | 11,2  | 9,6   | 8,9   | 7,7   | Не більше 5         |
| Асигнування на науку, % до ВВП  | 0,7   | 0,52  | 0,41  | 0,32  | Не менше 1,7        |
| Видатки на утримання оборони та армії, % ВВП                                    | 1,05  | 1,03  | 1,03  | 1,03  | Не менше 2          |
| Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %                          | 25,56 | 22,74 | 22,06 | 78,3  | Не більше 25-30     |
| Рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу, дол. США                           | 759,2 | 821,8 | 850,2 | 1020  | Не більше 200       |

дових – базових принципах, нових підходах та виборі основної теорії.

Формуючи ці складові необхідно взяти до уваги, що нинішній суспільний стан України є надзвичайно специфічним, і, апріорі, йому не має аналогів у світі, згідно з такими аргументами:

- володіючи найбільшими природними, зокрема ресурсними багатствами в розрахунку на одного жителя рівень життя населення є одним із найбідніших у Європі;

- Україна є практично єдиною країною у Європі, яка за двадцять чотири роки незалежності не досягла рівня ВВП 1990 р., коли розпадався Радянський Союз;

- в Україні один із найвищих в Європі рівень тіньової економіки, який перевищує 50%.

Україна залишається однією із найвідсталіших країн у Європі щодо рівня реформованості на ринкові засади економіки та соціальної сфери. В економіці і нині переважає другий та третій технологічні уклади, тоді як передові Європейські країни освоюють шостий. У соціальній сфері донині не впроваджено трьохрівневу страхову пенсійну систему, страхову медицину, практично відсутні реальні зрушення у комунальному сегменті, фінансова система, зокрема бюджетний, банківський, пенсійний сегменти є надзвичайно вразливою щодо зовнішніх та внутрішніх негативних чинників.

Саме такі умови функціонування суспільної системи України зумовлюють побудову нових принципів формування стратегії фінансової безпеки, зокрема:

- орієнтація соціально-економічних векторів розвитку на Європейський Союз;

- встановлення чітких термінів реалізації, запропонованих Президентом України П. Порошенком суспільних реформ;

- запровадження дієвих інституцій та розробка ефективного нормативно-правового забезпечення щодо контролю за фінансовими потоками, зокрема бюджетними;

- досконале завершення задекларованих на офіційному рівні люстраційних процедур;

- моніторинг, оцінка, координація, та практична реалізація наявних та доповнених програм, концепцій, стратегій розвитку галузей економіки та соціальної сфери;

- реалізація заходів щодо забезпечення фінансової безпеки за відповідними складовими.

Суть нових підходів пролягає в тому, що необхідно переглянути ідеологію суспільного розвитку, що реально означає: дієздатний за всіма напрямками діяльності уряд; обов'язковість залучення до розробки стратегічних документів вітчизняних вчених; незалежна експертиза запропонованих рішень щодо економічних програм, зокрема фінансового змісту; обов'язковість незалежного аудиту всіх без винятку господарюючих суб'єктів, де є частка власності держави із оприлюдненням результатів; ліквідація державних соціальних структур із дублюючими функціями.

Умовою реалізації цих підходів є політична воля вищого керівництва держави. Саме політична воля а не свавілля повинна бути основою формування фінансового управління в державі. Ще давньогрецький вчений Аристотель (384 до н.е. – 322 до н.е.) у своїй праці «Політика» зазначав, що свавілля характеризує усі три викривлені (хибні) форми державного управління: одноособову тиранію; олігархію; крайню демократію, яка є беззаконним правлінням бідняків, керованих демагогами. Він окремо охарактеризував олігархію, виокремлюючи чотири види: 1) за першого з них «досягти» державних посад можна тільки володіючи значним майновим цензом; 2) за другого – «особи, що володіють ним, заповнюють вакантні місця шляхом кооптації», але тільки серед певного вузького кола осіб; 3) за третього виду «син заступає батька»; 4) за четвертого син заступає батька, і панує не закон а люди при владі [14, с. 110-111].

У сучасному політичному словнику зазначається, що політична воля – це важливий і необхідний компонент діяльності суб'єктів політики, мотиваційно зумовлений головною метою, стратегією та тактикою її здійснення; вибір шляхів розв'язання тих чи інших суперечностей, засіб ідейно-ціннісного самовизначення, свідчення про рівень певної політичної культури [15].

Отже, реалізація цих підходів з використанням домінантного принципу «політичної волі» формує відповідну методологічну основу.

В історії фінансової думки існує певна кількість теорій, які були успішно використані в інших країнах по проблемам фінансової безпеки, проте в Україні має бути власна агрегована теоретична конструкція, яка б базувалась на досягненні західної фінансової думки, теоретично обґрунтовувала конкретні положення щодо стабілізації фінансової системи та її надійного захисту від негативних чинників. Також теорією може бути – теорія соціальних фінансів, яка базуючись на положеннях синергетики дозволяє формувати конкретні теоретичні конструкції фінансового змісту [16].

Одне із положень цієї теорії передбачає, що згідно з основами функціонування олігархії, обґрунтованих ще Аристотелем за умов відсутності сталих демократичних засад, які зокрема передбачають перманентний громадський контроль, державна влада узурпує владу фінансову, а тому фінансові рішення приймаються не відповідно до економічних законів і в інтересах більшості суспільства, а для особистого збагачення, включаючи обмежене коло наближених.

Теза цього положення повністю підтвердилась під час правління В. Януковича. Отже, для забезпечення основ фінансової безпеки має бути сформована ефективна фінансова система, а вона може бути також лише тоді коли державна влада є підконтрольною суспільства, зокрема зформованим демократичними інституціями та інститутами з відповідними повноваженнями, у сфері контролю над фінансовими процесами.

За відсутності цих атрибутів демократичного суспільства, самих лише реформ у фінансовій системі недостатньо.

**3. Формування основ стратегії фінансової безпеки.** Базуючись на обумовлених демократичних основах суспільства, доцільно забезпечити відповідний супровід стратегії фінансової безпеки.

Види забезпечення повинні органічно включати, насамперед фінансове, а також нормативно-правове, кадрове, інформаційне, та інші види. Нині в Україні є достатня кількість підготовлених фахівців фінансового профілю, які можуть ефективно працювати на всіх рівнях фінансової системи. Проте проблема комплектування чесними, порядними, і водночас професійними та досвідченими кадрами залишається. Для вирішення цієї проблеми доцільно організувати відповідні конкурсні проекти.

Щодо нормативно-правового забезпечення, то практично сформована відповідна правова база, які включає Конституцію, відповідні Закони та Постанови Кабінету Міністрів України. Розроблена навіть Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [17] та Проект Концепції фінансової безпеки України [18]. Отже, є відповідна база, необхідне лише її практичне застосування.

Інформаційне забезпечення нині є найслабшою ланкою у структурі фінансової безпеки. Незважаючи на наявність вагомих державних інституцій, зокрема Ради національної безпеки та оборони, відповідних міністерств, відомств, академічних наукових закладів, громадських аналітичних агенцій проблеми суттєво не вирішуються. Саме тому доцільна їх координація, новий розподіл функцій та менеджмент цих процесів із відповідною розробкою конкретних превентивних заходів.

**4. Реалізація конкретних заходів фінансової безпеки.** Заходи, які реалізувались до цього часу в сфері фінансової безпеки характеризувались неефективністю, реалізувались із запізненням і саме тому при розробці конкретних заходів за напрямками фінансової безпеки необхідно їх реалізувати на новій стратегії.

**5. Моніторинг загроз фінансової безпеки.** Нині Україна в сфері фінансової безпеки є доволі вразливою, і саме тому необхідний постійний моніторинг як зовнішнього, так і внутрішнього середовища.

Чинники, які можуть виникнути у зв'язку з веденням військових дій на сході України, торговельною кон'юнктурою, значним підняттям тарифів на житлово-комунальні послуги тощо, несуть розбалансування фінансової системи, і тому необхідно формувати у відповідних суспільних сегментах превентивних заходів.

**6. Поточне внесення корективів в управління фінансовою безпекою.** У затвердженні у встановленому порядку заходи по фінансовій безпеці можуть вноситись корективи. Це обумовлено нестійким становищем фінансової системи, а

також форс-мажорними обставинами, які можуть виникати.

В окремих випадках це вимагає дотримання певних процедур, зокрема юридичного змісту, якщо необхідно вносити зміни у нормативно-правові акти.

Отже, розроблені стратегічні основи фінансової безпеки можуть бути успішно реалізовані у таких складних для нинішніх реалій України умовах.

**Висновки.** Для України у сучасних реаліях її суспільного розвитку проблеми фінансової безпеки є одними з найскладніших, тому що від стабільного функціонування фінансової системи залежить стійкий розвиток всієї економіки.

На початку 2015 р. окремі індикатори фінансової безпеки значно перевищують нормативні значення і саме тому для забезпечення стабілізації фінансової системи є доцільність у продовженні досліджень цього напрямку.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Національний Банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
3. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: колективна монографія у 2 т. – Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014.
4. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич; за заг. ред. Васильціва. – Львів: Видавництво «Каменярь», 2012. – 386 с.
5. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України за 2013 рік. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант». – 2014. – 533 с.
6. Тимошенко О.В. Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України / О.В. Тимошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 154-160.
7. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. Савицька // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 14.
8. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні – методологія оцінки та механізми забезпечення: автореф. дис. ... д-ра екон. наук НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disslib.org/upravlinnja-ekonomichnoju-bezpekoju-pidpruyemnytstva>.
9. Про основи національної безпеки України: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/Laws/Show/964-15>.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://me.gov.ua/coutol/ur/publish/article?a.rt\\_id](http://me.gov.ua/coutol/ur/publish/article?a.rt_id).
11. Сучасник тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. – 1008 с.
12. Тимошенко О.В. Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України / О.В. Тимошенко. – Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 154-160.
13. Робинсон Дж. Экономические теории несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон. – М.: Прогресс, 1993. – 348 с.

14. Арістотель. Політика / Арістотель. – К.: Основи, 2000. – С. 110 (кн. 4, V; 1; 1292 а і 1292b); С. 111 (кн. 4, V, 6-8, 1293 а)
15. Смірнова В. Проблемне поле реалізації політичної волі в теорії і на практиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1631>.
16. Пасічник Ю. Концептуальні засади соціальних фінансів, як окремої галузі фінансової науки / Ю. Пасічник // Проблеми науки. – 2004. – № 1. – С. 16-21.
17. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/Laws/Show/569-2012-%D1>.
18. Концепція фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.ufin.com.ua/conceptia/008.doc](http://www.ufin.com.ua/conceptia/008.doc).